

Але патріарх Мстислав був проти цього і частина його церкви лишалася як Автокефальна. Нещодавно Мстислав помер. Деякі діячі Автокефальної церкви пропонують об'єднатися з церквою Київського патріархату.

ЗАГАЛЬНА СХЕМА ЕТНОГЕНЕЗУ УКРАЇНЦІВ

(Гіпотеза)

Характерною рисою сучасних наукових досліджень стає усвідомлення значної єдності розвитку природи й суспільства, причому у вигляді не суцільної безперервної еволюції, а ряду найважливіших періодів, рубежами яких були всеосяжні, т. зв. глобальні катаклізми. Під час таких катаклізмів істотно змінювалася не лише природа, а й суспільство: його система господарства, зв'язків, соціальних структур та духовної культури. Найкраще розуміння такої синхронізації життя, природи й суспільства можливе не з точки зору перенесення оточуючої нас природи на розвиток суспільства і не з точки зору уславлення людини як «царя природи», що може як заманеться руйнувати природу начебто на свою користь, а лише з третьої позиції — з усвідомлення того, що і природа і людство розвиваються за законами, які стоять і над природою, і над суспільством — законами Всесвіту.

Вказане має безпосереднє відношення й до проблем етногенезу. Адже хоч би як ми не розглядали етнос, він, будучи організацією суто людською, є структурою, що водночас орієнтована на певне природне оточення, й риси етносу (насамперед його культурно-побутовий та господарський комплекс) формуються внаслідок пристосування певного природного середовища чи підкорення цього середовища людством. Таким чином, у процесі формування етносу важливе місце має належати врахуванню не лише соціального, а й природного середовища. Можна припускати, що рубежі етногенезу повинні збігатися з рубежами розвитку і природи, й суспільства, або точніше — найімовірніше, що поява нового етносу має відповідати початку нового якісного періоду в розвитку водночас і природи, й суспільства. Причому, оскільки такі рубежі відбивалися на розвитку не окремих, а багатьох груп людей, поширюючись на великі території, зникнення старого та поява нового етносу могли відбутися у межах зникнення старої та

формування нової системи сусідніх етносів. У зв'язку з цим заслуговують на увагу висновки про те, що формування етносів пов'язане з впливами на людські спільності природних та соціальних факторів, які призводять до значної зміни поведінки людей чи навіть до зміни генотипів, або про зв'язок у тій чи іншій мірі етнічних рис з певним генотипом. Цікаво, що такі ідеї допускають останнім часом як представники так званої неофіційної науки (наприклад, Гумільов Л. М.¹), так і офіційної (наприклад, академік Алексеев В. П.). Останній стверджує, що модусами етногенезу є автохтонний розвиток, розселення, етнічна безперервність, міграція, але при характеристиці структурної одиниці етногенезу — етногенетично-го пучка — називає кілька рис, основними серед яких є:

1) територія; 2) антропологічний тип; 3) культурно-історичні традиції; 4) мова².

У своїх же працях з расо-генезу В. П. Алексеев доводить, що на сьогодні не викликає сумніву безпосередній зв'язок расового, антропологічного типу з генотипом³. Отже, так само не повинен викликати сумніву зв'язок з певним генотипом і певного етносу?

Формування нового генотипу можливе або після величезного масового змішування представників різних етносів (що реально під час велетенських міграцій), або після таких різних змін природного середовища, що викликали мутації.

Цікаво, що такі міграції та зміни природи, мабуть, і відбувалися разом: на рубежах історичних або історико-природних епох.

Для нашої проблеми особливе значення мають кілька епох, що почалися з відходу льодовика й формування сучасного природно-кліматичного режиму — голоцену⁴. Сам голоценовий цикл триватиме, за нашими розрахунками, 9576 років. Він має загальнолюдське значення: жоден найвідсталіший народ світу не знаходиться нині нижче рівня першої епохи голоцену — мезоліту. Але, починаючи з мезоліту, в залежності від конкрет-

¹ Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера. — М., 1988; Гумилев Л. Н. География этноса в исторический период. — Л., 1990.

² Алексеев В. П. Этногенез. — М., 1986.

³ Алексеев В. П. Человек: эволюция и таксономия. — М., 1985. Частина іноземних дослідників досить широко використовує зв'язок етносів з певним генотипом при розв'язанні проблем заселення Америки, розселення угро-фінських народів тощо.

⁴ Обґрунтування наведеної далі періодизації епох голоцену, зв'язку її з «міфічними» періодизаціями давніх індоєвропейців та семітів, суті та ролі «універсального закону» у житті наших пращурів див.: Чмихов Н. А. Истоки язычества Руси. — К., 1990.

ної природно-історичної ситуації, народи світу пройшли різні історичні епохи. Наприклад, австралійські аборигени та бушмени лишилися на стадії мезоліту, а індоєвропейські та семітські народи, які формувалися на території Близького Сходу та Надчорномор'я (індоєвропейці сформувалися, очевидно, у Північному Надчорномор'ї, Подунав'ї та Малій Азії), пройшли за цей час п'ять 1596-річних епох (мезоліт, протонеоліт, неоліт, бронзовий вік, ранній залізний вік). Остання епоха голоцену почалася з середньовіччя й завершиться на початку XXI ст. (ймовірно, у 2015 р.). Причому кожна з цих епох може вважатися своєрідною величезною справжньою не лише соціально-економічною, а водночас і природною формацією. Мезоліт відповідав пребореальному, протонеоліт — бореальному, неоліт — атлантичному, бронзовий вік — суббореальному, залізний — субатлантичному. Кожна з названих епох складається з трьох 532-літніх частин — ранньої, середньої та пізньої. Такі частини досить виразно простежено й для останньої епохи: з початку V ст. із встановленням клімату сучасної епохи почався феодалізм (ранній феодалізм), з середини X ст. (з малого кліматичного оптимуму, або другого кліматичного оптимуму голоцену, який датують 980—1180 або 700—1350 pp.) — розвинутий феодалізм, з кінця XV ст. (з малого льодовикового періоду, що тривав у 1430—1850 (1450—1755) або у 1600—1850 pp.) — у одних народів пізній феодалізм, а в інших — капіталізм.

Величезне значення для наших пращурів мав і інший цикл, що почався з наступної за мезолітом епохи, коли у природі завершився перехід до голоцену — з протонеоліту й закінчиться також у 2015 р. (тобто 7980-річний цикл). Найважливіша суть цього циклу полягає у тому, що саме з протонеоліту в індоєвропейців та семітів утвердилися сучасна структура людства: сім'я, рід, плем'я, виникли самі індоєвропейська та семітська мовні спілки та, очевидно, остаточно сформувалася європеїдна та монголоїдна раси. Саме з цього часу з'явилися й тваринництво та землеробство. Вказані епохи та цикли були притаманні насамперед території формування індоєвропейців та семітів і можуть бути пояснені особливостями основних ритмічних процесів у Всесвіті, бо в тих з них, які повинні впливати на клімат Землі, екстремуми збігаються, викликаючи зміни у природі, саме через 532 р. (серйозні), через 1596 р. (дуже серйозні), через 7980 р. (могутні), а через 9576 р. — особливо небезпечні. За висновками ряду вчених, на рубежах 1596-річних епох — циклів — зникало магнітне поле Землі та відбувалися інтенсивні сейсмічні процеси, внаслідок чого під впли-

вом космічного та підземного випромінювання змінювалися живі організми, відбувалися й мутації. На інші території Землі впливали дещо інші ритми Всесвіту.

Названі вище цикли було усвідомлено давніми індоєвропейцями та семітами у їхніх міфах, філософських творах, «священних книгах», створених у бронзовому-ранньозалізному віках, дано риси епох голоцену, причому у реальній їх послідовності. Риси першої епохи відповідали мезоліту, другої — протонеоліту і т.д. Епохи називалися («вік», «покоління», «царство»), їх рубежами вважали величезні катаклізми у природі та суспільстві, які закінчувалися зникненням старих поколінь та появою нових, народжених останніми з представників старого покоління.

Період, що відповідав мезолітові, вважався безлюдним, населеним тотемами, божествами, гігантами, титанами або людьми нижчого гатунку (наприклад, т.зв. «земнонародженими» Платона). Лише з наступної епохи — протонеоліту, як вважали, з'явилися найдавніші люди, що називалися вже пращурами індоєвропейців та семітів. З цього ж часу вважали й сформованим Всесвіт. Епоху, що відповідала протонеолітові, часто називали «золотим віком», неоліту — «срібним віком», бронзовому вікові — «мідним віком», ранньозалізному — «залізним віком».

Найповніше міфічні періодизації подано у міфах Месопотамії, «Роботах та днях» Гесіода, «Політиці» та «Законах» Платона, «Метаморфозах» Овідія, індійській Махабхараті. Риси такої періодизації зберегла Біблія: зокрема, початку протонеоліту відповідає поява Адама, а Ноїв потоп мав відбутися на рубежі протонеоліту й неоліту. Ця ж сама періодизація була притаманна й слов'янам. Картини з палацами, лісами, садами, деревами, царствами, що послідовно змінювалися, як і віки-епохи (і символами яких, на думку В. М. Топорова, були яйця) з золота і срібла, міді (іноді замість міді — з олова) та заліза, досить широко представлено у казках слов'ян та германців. За паралелями з уявленням інших народів українське «яйце-райце», як уособлення першопочатку, позбавленого ще яскравої космічної абстракції, відповідає епосі протонеоліту. У свою чергу, весь 7980-річний цикл п'яти епох, ймовірно, дорівнює 8000-річному циклу християн від Адама до Страшного суду.

Важливо також, що люди найранішого періоду — протонеоліту («золоте покоління» «золотого віку» у греко-римських авторів, «ранні пращури» у Платона, перші люди у міфах давніх євреїв та семітів Месопотамії, першопращури «Повісті минулих літ» тощо) називалися лише попередниками і родичами

тих, хто про них згадував чи писав (на противагу, скажімо, істотам іншої, більш ранньої формації — не лише богам, гігантам та ін., а й «земнонародженим» людям, які загинули, за Платоном, при появі раних пращурів предків). Кінцем існування родичів (кінцем етногенезу) повинен був стати кінець світу. Таке пояснення має величезне значення у зв'язку з тим, що кожна з міфічних (і відповідних їй історичних) епох поділяється на частини, жодна з яких, однак, не вважалася, як правило, окремою етнічною епохою, бо населення її належало до етносу («покоління») всієї епохи, становлячи, таким чином, лише певний етап етносу епохи. Особливо виразно цю рису відбито у тих міфічних періодизаціях, де тривалість певного віку чи «покоління» обмежено певними хронологічними реперами. Зокрема, за Платоном, третя держава греків («Закони») тривала від заснування Трої (початок бронзового віку) до кінця Троянської війни та приходу дорійців (початок ранньозалізного віку), тобто весь бронзовий вік. Більше третини ранньозалізного віку (понад 532 роки) тривало існування «залізного покоління», оскільки саме до нього відносили себе не тільки Гесіод, а й Платон, Геродот, Овідій, Лукіан. Іноді виняток робили для покоління мідного віку: ним можна вважати, зокрема, «мідне» (третє) «покоління» Гесіода в «Роботах і днях» та покоління другої держави греків у «Законах» Платона. Таким чином, існування етносу визначалося, як правило, довжиною саме 1596-річної епохи, якій надавали рис не лише соціально-економічної, а й справжньої етнічної формації. Можна стверджувати також, що за зміною міфічних «поколінь» стояли реальні грандіозні події етнічної історії, без чого відокремити одне міфічне «покоління» від іншого давнім людям було б неможливо. Без таких подій «міфічна» періодизація не існувала б.

Заслугує на увагу також те, що різні дослідники часто незалежно один від одного (Нострадамус, П. Глоба, Л. М. Гумільов) та деякі давні джерела (зокрема, «Велесова книга», яку частина науковців вважає не фальшивкою, а історичним документом), розглядаючи історичні періоди, неодноразово звертаються до 500- та 1500-річних періодів. Все це дозволяє припускати, що зміна етносів відбувалася за 1596-річними епохами (і лише як виняток — при значних міграціях, подібних, наприклад, тим, що траплялися з часу великих географічних відкриттів, — за 532-річними циклами), а 532-річні цикли були просто основними етапами розвитку одного й того ж самого етносу. У такому разі можна ставити під сумнів значну частину сучасних загальноприйнятих висновків і про етногенез наших пращурів: про появу індоєвропейців лише з неоліту (а не

з протонеоліту), про існування праслов'ян і в ранньозалізному віці, про появу ранніх праслов'ян за кілька століть до нашої ери, про появу українців, білорусів та росіян з XIV—XV ст. При такій схемі ігнорується такий важливий етногенетичний рубіж як середньовіччя, хоча саме з початку середньовіччя в основному й склалася система розселення та проживання сучасних європейських народів. Появу ж українців, росіян, білорусів як самостійних народів у основному пояснюють наслідками татарської навали, яка поділила єдину давньоруську народність на три частини. Але останнім часом стає все зрозумілішим, що ця навала не припинила ні соціально-економічного розвитку Русі, не змінила її етнічної ситуації: практично всі зруйновані міста Русі, включаючи й Київ, вижили й продовжили свої традиції. Посилання на татарську навалу не пояснює й чому, входячи до Великого князівства Литовсько-Руського, українці та білоруси все ж таки утворили два окремі етноси.

У цій концепції важко пояснити й у середньовіччі наявність і самої «давньоруської народності», яку розглядають як єдиний етнос. Прихильниками цієї концепції стверджується, що лише з часу розвинутого середньовіччя з'являється термін «україна». Але річ у тім, що цей термін у значенні певної території певного народу повинен був з'явитися набагато раніше. Він належить до кола термінів т.зв. «універсального закону», за яким існує Всесвіт (й така його частина як людство), найкраще відомого на прикладі давньоіндійського «рита». У поняттях кола рити, тією або іншою мірою представлених, за висновками В. М. Топорова, у мовах всіх індоевропейських народів, особливо важливими нам здаються визначення: 1) порядку, закону; 2) території (поширення «закону»). Разом з тим рита є основою або сутністю моделі Всесвіту, у тому числі й зодіакальної, а найвищим святом і початком дії рити було свято Нового року й першого сузір'я зодіаку — весняне рівнодення.

Враховуючи це, основними поняттями кола рити у мовах середньовічних слов'ян можна вважати терміни типу українських, білоруських, російських: бог, весна, власть-волость, доля, закон-покон, звичай-обычай, укош, лад, лето, пора, правда, мир, рада, ряд-ряда, рік-рок, свет, стан, строй-устрой-устрое-ние, суд-судьба та ін., серед яких і *край-украї*, *країна-україна* та *страна-сторона*. Терміни ці відрізнялися, ймовірно, між собою спочатку як територіями, так і часом появи у пращурів слов'ян, але на певному етапі їхнього розвитку були уособленням закону у межах окремих племен або груп племен. Це цілком закономірно, адже космологія у давнину була як вершина світогляду, була найважливішим виявом етнічної самосвідомості.

Частина найдавніших термінів «закону» у слов'ян пов'язана з іменами богів, які були колись персоніфікаціями «закону» окремих племен: *власть-волость* — з Велес, Волос, *лад* — з Лада, *пора* — з Прове, Поренут й, можливо, Перун, *ряд-ряда-рада* — з Радгост тощо. Культ деяких з цих богів утвердився у неоліті — бронзовому віці: він пов'язаний з великою рогатою худобою та зодіакальним сузір'ям Тельця-Бика (що очолював зодіак у 4400—1710/1700 рр. до н.е.) й має істотні паралелі в інших індоєвропейських народів. Не слід забувати, що моделі організованого Всесвіту (у тому числі й зодіаку) в індоєвропейців та семітів з'явилися у протонеоліті. Поширення символів індоєвропейського зодіаку у протонеоліті на українському Надчорномор'ї та Подунав'ї Югославії, а в неоліті — вже і в Середній Європі та Малій Азії окреслює найдавніші території індоєвропейців. Важливо також, що українці зберегли спогади не лише про зодіак, а й дозодіакальні прообрази космосу у вигляді риби, яйця, птаха.

Не таким же пізнім можна вважати й час появи терміна «русь». Враховуючи етимологічну близькість термінів типу нім. «Ort» (місце), латинського «ars» (мистецтво), з термінами *рита-арта-арс* ймовірно пов'язувати й назву Рось-Русь. Останнє підтверджується, як нам здається, ототожненням полян з Руссю («Поляне, ж я же нине зовомая Русь»), названим так, можливо, за свою рольову на протизагу лісовій — древлянській — території. Це рівнозначно, можливо, таким термінам кола рити як латинське «ars» (вільне поле) та латинське «rus» (поле). Таке пояснення логічне й з точки зору приналежності до кола рити терміна *край-украї, країна-україна*.

Отже, не виключено, що ці терміни як етнічні вже вживалися багато тисячоліть, а для позначення українців-русі — з початку середньовіччя.

Кінець останньої епохи, а разом з ним і кінець 7980- та 9576-річного циклів настане, за нашими підрахунками, у 2015 р. Отже, на цей час закінчиться й етнічне обличчя сучасних українців та інших народів, що проживають на території України. Коли людство знайде у собі сили і переживе можливий майбутній катаклізм, з 2015 р. повинно початися формування нового етносу України, основу якого становитимуть сучасні українці. Саме тому найважливішою запорукою виживання населення України є консолідація сучасних українців (при вільному розвитку представників інших народів, що проживають в Україні), одержання народом України прав справжнього хазяїна на своїй землі.

Враховуючи розглянуте вище, гіпотетично загальну схему

етногенезу українців можна було б уявити таким чином: 1) протонеоліт — давні індоєвропейці; 2) неоліт (з мідним віком) — протослов'яни; 3) бронзовий вік — спільність праслов'ян; 4) ранньозалізний вік — давні (ранні) слов'яни; 5) з середньовіччя — окремі самостійні слов'янські народи, у тому числі й українці; середина X та кінець XV ст. — основні рубежі розвитку самостійних слов'янських народів; ні різких змін (катаклізмів) екології, ні значних міграцій, які б докорінним чином змінили етнічне обличчя (або й генотип) слов'янських народів, на цих рубежах не відбулося; 6) початок ХХІ ст. — різні варіанти перетворення окремих слов'янських етносів у нові. У протонеоліті індоєвропейцям належала приблизно чверть території України, у неоліті — близько її половини, у бронзовому віці неіндоєвропейськими лишилися тільки деякі її північно-східні райони, у ранньому залізному віці індоєвропейізація України завершилася, домінуючою стала тенденція її слов'янізації. Сучасна історична епоха, що почалася з середньовіччя, може бути схарактеризована як епоха поступової, але невпинної «українізації» України, що відбулося у поширенні українського етносу на її території та сусідніх з нею районах. Чи не є це одним із доказів потенційної можливості виживання нашого народу й надалі?

ЕПОХА ПРОТОНЕОЛІТУ

І. Протонеоліт.

Загальна характеристика епохи

Протонеоліт — епоха кам'яного віку між мезолітом і неолітом, що відповідала бореальному періодові розвитку природи, а також першій із найсприятливіших для життя давніх людей теплих фаз клімату, яких (за М. А. Хотинським) усього було три: бореальна (6900—6300 р. до н.е.); півноатлантична (4000—2700 р. до н.е.); середньосуббореальна (2200—1200 р. до н.е.).

Одні археологи, вважаючи рубежом між мезолітом і неолітом появу кераміки, дотримуються думки, що за своєю матеріальною культурою пам'ятки мезолітичного вигляду, в яких керамічний посуд ще невідомий, але простежуються сліди відтворюючого господарства, належать до мезоліту, а, отже, відтворююче господарство існує з мезоліту. Інші, розглядаючи відтворююче господарство величезним переворотом в історії,